

Investigating the effect of reforming the subsidy system policy on the activities of the agricultural sector

Sajede Vaezzade

Assistant Professor, Department of Sociology, ACECR, Kermanshah
(Corresponding Author). vaezzade@ac.ir

Ali Ayasseh

Ph.D. in Sociology, Head of Research Group, General Administration of Economic Affairs and Finance of Kermanshah Province
ayasseh@gmail.com

Abstract

The policy of reforming the subsidy system, which was implemented since May 1401 in order to reduce the role of the government in the economy and with the aim of fair distribution of subsidies and the realization of social justice, supporting the lower deciles of society, reforming the consumption pattern and fighting against corruption and rent, but its implementation It was accompanied by three major challenges for producers: 1-increase in the price of inputs, 2-increase in fixed cost affected by the forced reduction in production level and 3-decrease in demand. In this article, the experience of the activists of livestock and poultry production cooperatives in facing the mentioned challenges has been examined. The main method is qualitative research (grounded theory), but in order to derive research strategies, SWOT analysis has also been used. A total of 21 experts and activists in the livestock and poultry production chain have been interviewed. The findings of the research show that the experience of livestock and poultry production cooperatives from reforming the subsidy system is indicative of a difficult and challenging liberalization process. Reasons and motivations of producers from production, reactions to situations, intervention structures and conditions, background conditions and consequences are among other topics that have been addressed in the form of a paradigm model.

Keywords: Popularization of the economy, policy of reforming the subsidy system, elimination of preferential currency, livestock and poultry production cooperatives, Kermanshah province

Progress and development of Kermanshah province

Kermanshah Management and Planning Organization, 2024, Vol. 3, No. 2, pp 1-23.

Received: 04/11/2023 - Accepted: 02/03/2024

بررسی تأثیر سیاست اصلاح نظام یارانه‌ها بر فعالیت‌های بخش کشاورزی

ساجده واعظزاده

استادیار، گروه پژوهشی جامعه‌شناسی، پژوهشکده توسعه کالبدی، سازمان جهاد دانشگاهی استان کرمانشاه، کرمانشاه، ایران.

(نویسنده مسئول) vaezzade@ac.ir

علی ایاسه

دکتری جامعه‌شناسی، رئیس گروه مطالعات اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان کرمانشاه، کرمانشاه، ایران.

ayasseh@gmail.com

چکیده

سیاست اصلاح نظام یارانه‌ها که از اردیبهشت سال ۱۴۰۱ در راستای کاهش نقش دولت در اقتصاد و با هدف توزیع عادلانه یارانه‌ها و زمینه‌سازی تحقق عدالت اجتماعی، حمایت از دهک‌های پایین جامعه، اصلاح الگوی مصرف و مبارزه با فساد و رانت به اجرا درآمد، اما اجرای آن همراه با سه چالش عمده برای تولیدکنندگان بود: ۱- افزایش قیمت نهاده‌ها ۲- افزایش هزینه ثابت متاثر از کاهش اجباری سطح تولید ۳- کاهش تقاضا. در این مقاله تجربه فعالان تعاونی‌های تولیدی دام و طیور در مواجهه با چالش‌های مذکور بررسی شده است. روش اصلی پژوهش کیفی (نظریه زمینه‌ای) است اما به منظور استخراج راهبردهای پژوهش از تحلیل SWOT نیز بهره گرفته شده است. در مجموع با ۲۱ نفر از صاحب‌نظران و فعالان در زنجیره تولید دام و طیور مصاحبه شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تجربه تعاونی‌های تولیدی دام و طیور از اصلاح نظام یارانه‌ها گویای یک فرایند آزادسازی سخت و چالشی است. دلایل و انگیزه‌های تولیدکنندگان از تولید، واکنش‌ها به شرایط پیش آمده، ساختارها و شرایط مداخله‌ای، شرایط زمینه‌ای و پیامدها از جمله موضوعات دیگری است که در قالب مدل پارادایمی به آن پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: مردمی‌سازی اقتصاد، سیاست اصلاح نظام یارانه‌ها، حذف ارز ترجیحی، تعاونی‌های تولیدی دام و طیور، استان کرمانشاه

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کرمانشاه

فصلنامه پیشرفت و توسعه استان کرمانشاه، دوره ۳، شماره ۲، ص ۱-۲۳

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۰۸/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۲

۱- مقدمه

مردمی‌سازی اقتصاد به معنی تغییر ماهیت یک اقتصاد رانتهی و دولتی به یک اقتصاد مردم محور با نقش‌های عاملیتی، مدیریتی و مالکیت است. در برنامه عملیاتی این مفهوم، مواردی همچون تعاونی‌های فراگیر ملی، حذف یارانه‌های نان، حذف ارز ترجیحی، واگذاری بنگاه‌ها، مبارزه با مفاسد اقتصادی، احیای سهام عدالت و ... در نظر گرفته شده است (پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۴۰۱). هدف از این سیاست، رونق تولید، اصلاح الگوی مصرف و جلوگیری از قاچاق کالا عنوان شده است.

تعاونی‌های تولیدی دام و طیور (گاوشیری، پرواری، گوسفند داشتی و پرواری و طیور و ماکیان) از این سیاست تأثیرات مستقیمی می‌پذیرند. عملکرد این واحدها، از یک سو وابسته به اجرای صحیح سیاست‌های مذکور و از سوی دیگر، وابسته به زمینه (context) فضای تولید و شرایط اقتصادی جامعه و حتی زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی حاکم در جامعه است. با توجه به وضعیت نامطلوب واحدهای تولیدی دام و طیور استان از نظر میزان ظرفیت تولید و میزان بهره‌وری و سایر شاخص‌های ارزش‌یابی، در پژوهش حاضر این موضوع دنبال می‌شود که فعالیت این واحدها چگونه و تحت چه شرایطی از سیاست‌های مردمی‌سازی متأثر می‌گردد و چه پیامدهایی در روند فعالیت آنها دارد. در این راستا از روش‌های منظم علمی استفاده شده و در نهایت به‌عنوان خروجی طرح، بسته پیشنهادی در جهت بهره‌مندی هرچه بیشتر این واحدها از سیاست مردمی‌سازی اقتصاد و اصلاح نظام یارانه‌ها، افزایش ظرفیت تولید، افزایش بهره‌وری و رضایتمندی واحدها و قشر مصرف‌کننده از فعالیت آنها ارائه خواهد شد.

استان کرمانشاه از نظر تولید محصولات دام و طیور یکی از استان‌های مهم کشور محسوب می‌شود. در این استان حدود سه میلیون و صد رأس دام سبک، ۲۷۴ هزار رأس دام سنگین، ۵۵۴ واحد مرغداری (۵۲۵ واحد فعال و ۲۵ واحد غیرفعال) وجود دارد. علی‌رغم ظرفیت‌های مذکور، عواملی همچون نوسانات قیمت گوشت دام و طیور، قیمت نهاده‌ها و به‌طور کلی سیاست‌های ناپایدار در حوزه اقتصادی باعث بالارفتن ریسک و عدم قطعیت فعالیت در این حوزه و ایجاد نارضایتی برای فعالان آن شده است.

در حال حاضر، بسیاری از تعاونی‌های تولیدی دام و طیور استان با کاهش سرمایه‌گذاری مولد، بهره‌وری پایین، فعالیت با حداقل ظرفیت اسمی و کاهش کیفیت محصولات مواجه هستند و تعداد زیادی از آنها غیرفعال و راکد شده‌اند (سازمان جهاد کشاورزی استان، ۱۴۰۲).

جدول ۱. تغییرات تولید، مصرف و واردات نهاده‌های دام و طیور (۱۳۹۰-۱۳۹۹)

متغیر و شاخص	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹
تولید نهاده	تولید ذرت	۱۹۰۷	۱۱۷۱	۱۲۲۳	۱۲۰۰	۱۴۰۰
	تولید جو	۲۵۳۰	۳۷۲۴	۳۱۰۰	۲۸۰۰	۳۷۵۰
	تولید کنجاله	۵۸۳	۱۷۸۵	۱۸۸۳	۲۲۱۵	۲۲۳۹
	تولید علوفه	۲۲۹۲۸	۳۸۵۶۱	۳۷۴۹۲	۳۸۶۴۸	۴۰۰۲۱
مصرف نهاده	مصرف ذرت	۵۵۰۰	۹۰۰۰	۹۵۰۰	۱۰۰۰۰	۷۸۰۰
	مصرف جو	۳۵۰۰	۴۹۰۰	۵۷۰۰	۵۹۰۰	۶۱۰۰
	کنجاله	۲۸۲۹	۵۱۵۴	۵۰۴۶	۵۷۲۲	۶۱۵۷

۷۰۰۰	۶۸۰۰	۹۰۰۰	۷۹۰۰	۷۸۰۰	۴۰۰۰	واردات ذرت	واردات نهاده
۲۲۰۰	۲۹۰۰	۳۱۰۰	۳۲۰۰	۱۲۰۰	۱۲۰۰	واردات جو	
۲۳۹۵	۳۹۱۸	۳۵۰۶	۳۱۶۳	۳۳۶۸	۲۲۴۶	واردات کنجاله	

منبع. آوندا، ۱۴۰۰

یکی از راه‌های بهبود شرایط تولید در این زمینه کاهش نقش دولت در فرایند تولید و قیمت‌گذاری محصولات و اصلاح ساختار یارانه‌ها معرفی شده‌است که البته منطبق بر سیاست مردمی‌سازی دولت سیزدهم نیز است. در این سیاست که از اهداف مهم آن توزیع عادلانه یارانه‌ها و زمینه‌سازی تحقق عدالت اجتماعی، حمایت از دهک‌های پایین جامعه، اصلاح الگوی مصرف و مبارزه با فساد و رانت می‌باشد اصلاح ساختار اقتصادی، رونق تولید و جلوگیری از قاچاق کالا نیز مدنظر قرار دارد. اصلاح نظام یارانه‌ها و بطور خاص، حذف ارزش ترجیحی از واردات نهاده‌های دامی که اجرای آن در اردیبهشت ۱۴۰۱ انجام شد در بر دارنده سه چالش عمده برای تولیدکنندگان است: ۱- افزایش قیمت نهاده‌ها ۲- افزایش هزینه ثابت متأثر از کاهش اجباری سطح تولید ۳- کاهش تقاضا که می‌بایست دولت در مواجهه با این چالش‌ها سازوکارهای مناسبی در نظر گیرد. در شرایطی که چندین ماه از اجرای سیاست مردمی‌سازی اقتصاد می‌گذرد این سؤال مطرح می‌شود که چرا بهبودی در وضعیت فعالیت واحدهای تولیدی دام و طیور مشاهده نمی‌شود و اصولاً اجرای سیاست مردمی‌سازی اقتصاد و اصلاح نظام یارانه‌ها بر فعالیت‌های تعاونی‌های تولیدی دام و طیور چه تأثیراتی داشته‌است و چه واکنش‌هایی را برانگیخته‌است؟

جدول ۲. تغییرات تولید فرآورده‌های دام و طیور (۱۳۹۰-۱۴۰۱)

متغیر و شاخص	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	کرمانشاه ۱۴۰۰
تولید گوشت قرمز	۷۴۱	۸۲۳	۸۳۵	۸۲۹	۸۵۹	۸۸۴	۸۹۷	۲۳
فرآورده مرغ	۱۷۸۳	۲۰۶۹	۲۲۳۷	۲۳۵۵	۲۷۳۳	۲۶۴۱	۲۹۱۲	۶۲
تخم مرغ	۷۰۰	۹۴۰	۸۸۸	۹۰۱	۱۰۱۷	۱۰۱۲	۱۱۸۲	۱۰
شیر	۷۶۸۶	۹۶۵۳	۱۰۱۸۴	۱۰۵۸۸	۱۱۰۰۲	۱۱۲۶۸	۱۱۰۰۹	۲۰۵

منبع. آوندا، ۱۴۰۰

۲- مبانی و تعاریف

۲-۱- آزادسازی اقتصاد

مردمی‌سازی^۱ در لغت به معنی عمل یا فرایند عمومی شدن یا انجام چیزی توسط عموم مردم است. همچنین به معنی استفاده از ظرفیت‌های مردم، کار را به مردم سپردن، عدم دخالت در امور مردم و زمینه‌سازی برای مشارکت مردم در ابعاد مختلف زندگی است. در مردمی‌سازی، عموم مردم درگیر دخالت، تصمیم‌گیری و مشارکت در فرایندهای شناخته‌شده اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و سیاسی جامعه می‌شوند (شیرعلی، ۱۴۰۱). بر همین اساس، مفهوم مردمی‌سازی اقتصاد بر نقش تعیین‌کننده مردم در مدیریت اقتصاد کشور تمرکز دارد.

مردمی‌سازی اقتصاد در ایران پس از انقلاب به‌طور جدی دنبال شده‌است. در اصل ۴۴ قانون اساسی، نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران متشکل از سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی معرفی شده‌است. بخش تعاونی شامل شرکت‌ها و مؤسسات تعاونی تولید و توزیع و بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری،

صنعت، تجارت و خدمات است که مکمل فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است (همان: ۲۴). در سیاست‌های کلی ابلاغی اصل ۴۴ قانون اساسی نیز نقش دولت از مالکیت و مدیریت مستقیم به سیاست‌گذاری، هدایت و نظارت تغییر یافته که در راستای پررنگ‌تر شدن نقش مردم و بخش خصوصی در اداره اقتصاد کشور است (عرب اسدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱) طی سال‌های پس از انقلاب اسلامی انتقال شرکت‌های دولتی به بخش خصوصی و توسعه تعاونی‌ها دو فعالیت عمده‌ای بوده‌است که در جهت کاهش تصدی‌گری دولت و مردمی‌سازی اقتصاد پیوسته مورد اهتمام بوده است (عبدی و کهن هوش نژاد، ۱۳۹۵: ۱۶۶).

۲-۲- هدفمندی یارانه‌ها

یکی از محورهای مهم در نظام پرداخت یارانه‌ها «هدفمند کردن یارانه‌ها» به منظور توزیع مناسب‌تر درآمد و ثروت میان افراد مختلف جامعه است (وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷: ۸). به عبارت دیگر، هدفمندی یارانه‌ها به کاهش یا حذف تدریجی یارانه خانواده‌های پردرآمد و افزایش میزان یارانه اعطایی به خانواده‌های کم درآمد اشاره دارد. پرداخت یارانه در ایران از دهه ۱۳۴۰ آغاز شد. در سال‌های پیش از انقلاب اسلامی قانونی تصویب شد در زمینه تأسیس سازمان حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان، اما پس از انقلاب به دلیل تحریم اقتصادی و جنگ تحمیلی، عرضه کالا و خدمات در کشور دچار نوسان شد که دولت با اجرای طرح سهمیه‌بندی کالاهای اساسی و پرداخت یارانه و نظارت بر توزیع و قیمت کالاها سعی کرد شتاب تورم را مهار کند. با آغاز برنامه اول توسعه دولت در کنار اجرای برنامه‌های بازسازی به حمایت از اقشار آسیب‌پذیر جامعه در قالب اختصاص یارانه به کالاهای اساسی مانند نان، انرژی، امکانات پزشکی و بهداشتی و غیره پرداخت. البته گرایش به سیاست‌های تعدیل اقتصادی در برنامه اول توسعه بحث کاهش یارانه‌ها را در ابتدای دهه ۱۳۷۰ مطرح نمود که در برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴) ملموس‌تر بود تا اینکه در اواخر دهه ۱۳۷۰ نگاه کاهش یا حذف یارانه تعدیل و با عنوان هدفمندسازی یارانه‌ها مطرح گردید. در واقع، سیاستگذاران به منظور اجتناب از نادیده انگاشتن آثار حذف یارانه‌ها بر گروه‌های هدف تلاش کردند یارانه‌ها را به سمت گروه‌های هدف یا مستحق سوق دهند. در قانون برنامه سوم توسعه همچنان بحث سیاست‌های حمایتی و پرداخت یارانه‌ها و چگونگی تخصیص آنها در مواد ۴۶ و ۴۷ مطرح گردید و دولت مکلف شد با انجام مطالعات و بررسی‌های کارشناسی اقدامات قانونی به منظور هدفمند نمودن پرداخت یارانه‌ها را انجام دهد تا اینکه استمرار بررسی‌ها و مطالعات کارشناسان در سال پایانی برنامه چهارم به تصویب قانون هدفمند نمودن یارانه‌ها منجر شد و اجرای این قانون در نخستین سال برنامه پنجم توسعه با اصلاح و آزادسازی قیمت انرژی در اولویت قرار گرفت (زیرک، ۱۳۹۲: ۱۰۱).

۲- پیشینه تجربی تحقیق

هدفمندی یارانه‌ها از ابعاد مختلفی مورد توجه پژوهشگران داخلی بوده و تحقیقات زیادی در این خصوص انجام شده‌است. بطور مثال، بریمانی و امانی (۱۳۹۲) اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر افزایش هزینه‌های تولید اعضای تعاونی‌های کشاورزی را در شهرستان لنجان بررسی کردند و به این نتیجه دست یافتند که اجرای سیاست هدفمندی

یارانه‌ها، باعث افزایش هزینه‌های تولید بهره‌برداران عضو تعاونی‌های کشاورزی (زراعت و باغداری) شده است اما اجرای این طرح کاهش اعتبارات و محدودیت منابع مالی اعضا را در پی نداشته است.

مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری (۱۳۹۲) در گزارشی با عنوان «هدفمند کردن یارانه‌ها و پی‌آمدهای آن (ارائه و جمع‌بندی مطالب منتشر شده در متون علمی و رسانه‌ها) ضمن بررسی تجربه یارانه در جهان گزارش مبسوطی از تجربه یارانه در ایران ارائه کرده و پیامدهای آن را در جهت مثبت و منفی تشریح کرده است. در این گزارش همچنین مجموعه‌ای از پیشنهادات اصلاحی و راهکارها براساس تجارب داخلی و خارجی ارائه شده است.

زیرک (۱۳۹۲) با تحلیل آسیب‌شناسانه سیاست‌های دولت در راستای اصلاح نظام پرداخت یارانه‌ها اعلام کرد که ناهماهنگی بین مجریان (دولت و مردم) به‌طور محسوس وجود دارد، اهداف اجرای طرح (اصلاح ساختارهای اقتصادی، مدیریت مصرف انرژی و غیر انرژی و توزیع عادلانه درآمد) دارای ضعف‌های بنیانی است. حسین‌زاده و رشید قلم (۱۳۹۶) در بررسی تأثیر تغییر نرخ ارز بر قیمت نهاده‌های اصلی دام و طیور به این نتیجه دست یافتند که تغییرات نرخ ارز واقعی تأثیر چندانی بر قیمت نهاده‌های مورد بررسی ندارد و فقط قیمت کنجاله سویا و پودر ماهی از آن تأثیر می‌پذیرد.

حجی‌پور و جوان (۱۳۹۹) در مطالعه اقتصادسیاسی افول دامداری در ایران نشان دادند که هفت عامل شامل «رویکرد نئولیبرالیستی حاکم بر فضا»، «رویکرد سیاست‌های کلان توسعه»، «واردات دام»، «سهم دامداری در نظام توزیع ثروت»، «قاجاق دام»، «رانتیسم و برتری فعالیت‌های نامولد در رقابت با تولید» و «تغییرات نرخ تورم» تبیین‌کننده نظام تحولات است.

سرابی و همکاران (۱۳۹۹) در تحلیل اثر افزایش نرخ ارز بر قیمت تمام شده محصولات کشاورزی اعلام کردند که قیمت محصولات زیر بخش دام و طیور، بیشتر از سایر زیر بخش‌های کشاورزی تحت تأثیر افزایش نرخ ارز قرار می‌گیرد. همچنین افزایش نرخ ارز در واردات بخش مواد و محصولات شیمیایی سهم عمده‌ای در انتقال اثر افزایش نرخ ارز به قیمت محصولات کشاورزی دارد.

طاهری ریکنده و شعبان‌زاده خوشرو (۱۴۰۰) در بررسی تأثیر یارانه ارز ترجیحی بر کنترل قیمت کالاهای اساسی در بازار گوشت مرغ ایران به این نتیجه دست یافتند که چنانچه در بلندمدت یارانه پرداختی به هر کیلوگرم گوشت مرغ توسط دولت، ۱ درصد افزایش یابد، اختلاف قیمت گوشت مرغ در بازار ایران و جهان ۶۱ درصد افزایش می‌یابد. در نهایت گروه مطالعات و پژوهش‌های اتحادیه واردکنندگان نهاده‌های دام و طیور ایران (آوندا) در گزارشی با عنوان «چالش‌های بودجه ۱۴۰۱ در حوزه تأمین و تولید کالاهای اساسی» به این موضوع اشاره کرده اند که تغییر مبنای نرخ تأمین ارز کالاهای اساسی زمینه افزایش قیمت‌ها را فراهم می‌سازد. همچنین دولت با تقویت قدرت خرید مصرف‌کنندگان از طریق پرداخت یارانه نقدی و معیشتی در عین عدم توجه به توان و قدرت تأمین‌کنندگان نهاده‌ها و کالاهای مربوط به زنجیره نهاده‌های مذکور در عمل باعث شکاف عرضه و تقاضا و به تبع رشد قیمت‌ها در گروه کالاهای مربوطه شده است (آوندا، ۱۴۰۰).

در میان تحقیقات خارجی، می‌توان به مطالعه ستارمر^۱ و همکاران (۲۰۰۶) اشاره کرد که در پژوهش خود با موضوع تأمین یارانه ضمنی به صنعت مرغ گوشتی به این نتیجه دست یافتند که بهتر است راه‌هایی بررسی شود که شرکت‌های کشاورزی و دامداری صنعتی از سیاست‌های حمایتی ویژه کشاورزان خانوادگی استفاده کنند.

ریحان (۲۰۱۲) در بررسی اصلاحات اقتصادی و کشاورزی در بنگلادش از جمله به موضوع واحدهای تولیدی دام و طیور پرداخت و اعلام کرد که آزادسازی تجارت جهانی که به شرطی باعث افزایش سود تولیدکنندگان دام و طیور می‌شود که دولت بتواند عملیات بازاریابی تولیدات را در بازار جهانی تسهیل کند تا تولیدکنندگان، نه واسطه‌ها، حداکثر سود را از قیمت‌های بالاتر بر محصول خود دریافت کنند.

ترنکوا و همکاران^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی به تحلیل اثرات یارانه‌ها بر رفتار اقتصادی مشاغل کشاورزی جمهوری چک پرداخته و نشان دادند که پرداخت یارانه مستقیم تأثیرات منفی بر فعالیت واحد تولیدی دام و طیور دارد و یارانه باعث هدر رفتن منابع می‌شود.

چندل^۳ و همکاران (۲۰۱۹) با مطالعه پیامدهای پرداخت یارانه بر واحدهای تولیدی دام نشان دادند که پرداخت یارانه در کوتاه‌مدت باعث تأثیر فوری بر افزایش حجم تولید، استفاده از نهاده‌ها و تولید می‌شود، در نتیجه حذف یارانه منجر به کاهش تولید گوشت و فروش گله شده‌است. اما این امر در دراز مدت اثرات نامطلوبی بر محیط زیست و بهره‌وری اقتصادی از جمله بهره‌برداری بیش از حد از ذخایر ماهی، چراگاه‌ها و تخریب خاک داشته‌است. متیوس و سولدی^۴ (۲۰۱۹) در ارزیابی تأثیر پرداخت یارانه‌های بخش کشاورزی و دامداری در برخی کشورهای آفریقایی، منطقه کارائیب و اقیانوس آرام که با اتحادیه اروپا قرارداد همکاری دارند نشان داد که پرداخت یارانه‌ها در کل یک اثر محرک بر تولید دارد. پرداخت‌های مستقیم و غیرمستقیم همراه با سرمایه‌گذاری‌های بخش افزایش بهره‌وری عمدتاً مسئول این تأثیر هستند.

آکبای و بیلگیک^۵ (۲۰۲۳) نیز تأثیر یارانه‌ها بر سوددهی گاوهای شیری در ترکیه را بررسی کردند و به این نتیجه دست یافتند که در بین حدود ۷۰ درصد از گاو‌داری‌هایی که از یارانه دام استفاده می‌کنند آنهایی از یارانه‌ها بیشتر نفع می‌برند که اندازه مزرعه آنها بزرگتر و سطح زیر کشت‌شان بیشتر است. بهره‌مندی از یارانه باعث افزایش درآمد و سود کشاورزان و نیز باعث افزایش ارزش تولید ناخالص می‌گردد.

بنسها و همکاران^۶ (۲۰۲۳) با مطالعه برنامه یارانه تولیدات دامی در مناطق صحرای آفریقا نشان داد که این برنامه باعث ایجاد پویایی خاصی در این صنعت شده‌است اما عموماً به دلیل عدم اطلاع‌رسانی صحیح از سوی دولت اشکالاتی در زمینه مدیریت واحدهای تولیدی ایجاد می‌شود که بعضاً برای اقتصاد کشورها بسیار پرمخاطره است مانند رهاکردن واحد تولیدی یا تغییر کاربری آنها.

1. Starmer
2. Trnková et al
3. Chandel
4. Matthews & Soldi
5. Akbay & Bilgic
6. Bensaha et al

۴- روش شناسی

این پژوهش با رویکردی ترکیبی و بهره‌گیری از روش کیفی (نظریه زمینه‌ای) و کمی انجام گرفته است در ابتدا موضوع از نگاه فعالان حوزه تولید دام و طیور بررسی شد، تا از منظر آنها و براساس تجربه و کنش جامعه هدف نظریه‌ای تنظیم و ارائه شود (اشتراوس و کوربین، ۱۳۹۰، ص ۱۳۶). در مرحله بعد، با استفاده از تکنیک SWOT راهبردهای مدیریت مطلوب‌تر اجرای سیاست مردمی‌سازی اقتصاد در رابطه با تعاونی‌های تولیدی دام و طیور استخراج گردید. در بخش کیفی، داده‌ها طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی تحلیل شده‌است. نتایج این بخش در قالب یک تصویر (پارادایم) از شرایط علی، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر و استراتژی‌های مواجهه و پیامدهای شکل‌گیری پدیده محوری ارائه شده‌است که مدل نظری فرایند مورد مطالعه را نشان می‌دهد. در مرحله دوم، براساس نتایج حاصل از تحلیل کیفی، فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها تهیه شد و در قالب یک پرسشنامه با استفاده از تکنیک SWOT به روش دلفی به صاحب نظران و متخصصان جهت امتیازدهی ارائه شد. پس از استخراج راهبردهای بهبود اجرای سیاست آزادسازی اقتصاد و تجزیه و تحلیل اطلاعات پرسشنامه در نهایت استراتژی‌های اولویت‌دار و پیشنهادی پژوهش معرفی شدند. جمعیت آماری پژوهش حاضر را کلیه تعاونی‌های دام و طیور استان کرمانشاه تشکیل می‌دهد. اطلاعات از مصاحبه با ۲۱ نفر از فعالان تعاونی‌های تولیدی بخش کشاورزی، کارشناسان دستگاه‌های اجرایی کشاورزی و جامعه علمی اخذ گردید.

جدول ۳. خلاصه ویژگی‌های جمعیت شناختی شرکت کنندگان

ردیف	کد مشارکت کننده	شهرستان محل فعالیت	تحصیلات	سمت
۱	P1	کرمانشاه	کارشناسی ارشد	کارشناس دام سبک جهاد کشاورزی
۲	P2	کنگاور	دیپلم	مدیرعامل شرکت خوراک دام و طیور پارس غرب
۳	P3	ماهیدشت	دیپلم	عضو اتحادیه مرغداران گوشتی کرمانشاه و مرغدار
۴	P4	کنگاور	دیپلم	بازرس تعاونی و مرغدار
۵	P5	کنگاور	کارشناسی	سرپرست اتحادیه کنگاور و مرغدار
۶	P6	کنگاور	کارشناسی	دامدار
۷	P7	کرمانشاه	کارشناسی	سرپرست اتحادیه دام
۸	P8	کرمانشاه	دکتری	استاد دانشگاه
۹	P9	کرمانشاه	دکتری	رئیس هیئت مدیره اتحادیه مرغداران گوشتی استان کرمانشاه
۱۰	P10	کنگاور	ابتدایی	مرغدار
۱۱	P11	کرمانشاه	کارشناسی	کارشناس تعاونی عشایری
۱۲	P12	کرمانشاه	کارشناسی	کارشناس تعاونی اداره کل تعاون
۱۳	P13	کرمانشاه	کارشناسی	کارشناس تعاونی اداره تعاون شهرستان کرمانشاه
۱۴	P14	کرمانشاه	کارشناسی	تولید کننده جوجه یک‌روزه بهاران
۱۵	P15	کرمانشاه	فوق دیپلم	پرورابندی
۱۶	P16	بیستون	کارشناسی ارشد	کارمند کشتارگاه بیستون
۱۷	P17	کنگاور	دیپلم	مدیر کشتارگاه آناهیتا
۱۸	P18	صحنه	راهنمایی	مرغدار

مرغدار	دیپلم	کنگاور	P19	۱۹
مرغدار	دیپلم	ماهیدشت	P20	۲۰
نماینده کشتارگاه‌های مرغ استان	دیپلم	کرمانشاه	P21	۲۱

منبع. یافته‌های تحقیق

۵- تحلیل داده‌ها

۵-۱- یافته‌های اولیه

در جدول زیر یافته‌های اولیه شامل فرایند تحلیل در مرحله کدگذاری باز ارائه شده‌است که شامل مقولات محوری و زیر مقوله‌ها به همراه نمونه‌هایی از نقل قول‌های شرکت کنندگان در مصاحبه‌هاست. در این فرایند، تولید کدهای ثانویه، تشکیل مفاهیم و کدگذاری محوری و در ادامه مدل پارادایمی معرفی شده‌است.

جدول ۳. مقوله‌های شکل‌دهنده فرایند تجربه آزادسازی ناموزون

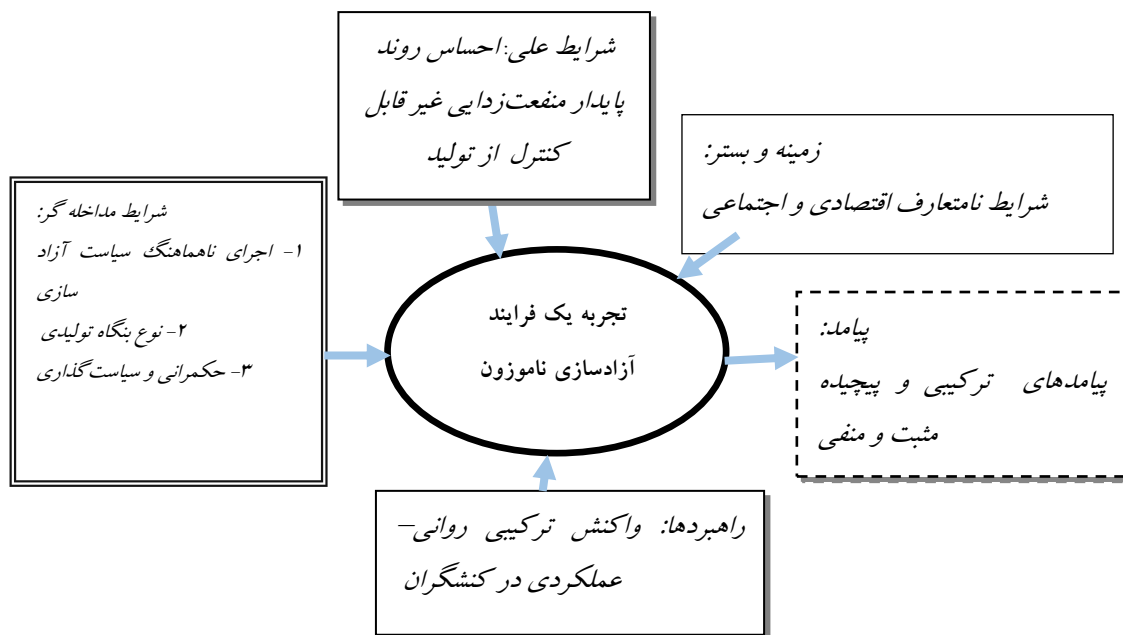
مقوله محوری	زیر مقوله‌ها
شرایط نامتعارف اقتصادی و اجتماعی	۱- فرو ریختگی و افت سطح زندگی و رفاه مردم
	۲- ناپایداری شرایط اقلیمی تولیدی
	۳- عدم وجود یک بازار آزاد یکنواخت
	۴- شکل و شرایط نظام
تجربه آزادسازی ناموزون	۱- به هم خوردن تعادل عرضه و تقاضا
	۲- فقدان تعادل بین هزینه و درآمد
	۳- میزان رونق و رکود
	۴- تمایل به تولید ناپایداری در فرایند
	۵- ایجاد چشم‌انداز نامشخص در روند
	۶- ناهمگونی تأثیرات
	۷- تمایل به رهاسازی در مقابل آزادسازی
	۸- تجربه سختی و ریسک شدید در تولید
	۹- کاهش عمیق دامنه و عمق حمایت‌ها
دلیل و انگیزه: احساس روند پایدار منفعت‌زدایی غیر قابل کنترل از تولید	۱- احساس نااطمینانی از آینده
	۲- احساس ناتوانی در کنترل فرایند
	۳- نارضایتی از مقدار کسب منفعت و یا ضرر
	۴- احساس فشار روانی ناشی از سختی فرایند تولید
	۵- احساس ناتوانی از ایجاد تغییر
	۶- احساس رقابت با دولت
استراتژی واکنشی: واکنش ترکیبی روانی - عملکردی	۱- واکنش‌های روانی (رضایت- تردید و انتظار- نارضایتی)
	۲- واکنش‌های عملکردی (تداوم - تقلیل و سازگاری با فرایند - واگذاری و کناره‌گیری- تغییر ماهیت تولید - تعطیلی و خروج)
	اجرای ناهماهنگ سیاست آزادسازی:
عوامل مداخله‌گر:	۱- اجرای ناهماهنگ سیاست آزادسازی
	۲- تیپولوژی واحدهای تولیدی
	۱- اقلام (بعضی اقلام ..... همه اقلام)
	۲- میزان آزادسازی (بخشی .... کامل)

۳- سیاست‌گذاری و حکمرانی	۳- فرایند آزادسازی (تدریجی و آرام ..... ضربتی و یکباره)
	۴- گستره آزادسازی (با رعایت تفاوت منطقه‌ای ..... سراسری و کلان)
	۵- درجه هماهنگی و انسجام (بسیار کم ..... بسیار زیاد)
	۶- سطح دخالت دولت (بسیار کم ..... بسیار زیاد)
	۷- سطح کاهش انحصارطلبی (کم ..... زیاد)
	۸- سطح هماهنگی قیمت نهاده با قیمت تمام شده (کم ..... زیاد)
	۹- میزان ارتباط با موقعیت و اقتضائات (کم ..... زیاد)
	۱۰- زمان اجرا (مناسب ..... نامناسب)
	۱۱- ابعاد اجرا (تک بعدی .... چند بعدی) ۱۲- میزان دقت در اجرا (کم ..... زیاد)
	۱۳- سطح مطلوبیت (مطلوب ..... نامطلوب)
پیامدهای ترکیبی و پیچیده: با گستره بیشتر اثرات منفی برای اجزا اصلی اثرات مثبت برای دولت و اثرات مثبت محدود برای تولید رقابتی	تیپولوژی واحدهای تولیدی:
	۱- نوع بنگاه تولیدی (طیور، دام)
	۲- اندازه بنگاه (کوچک، متوسط، بزرگ)
	۳- نقش بنگاه در زنجیره (تأمین کننده نهاده، تولید کننده، توزیع کننده)
	۴- منطقه استقرار بنگاه (روستایی، عشایری، شهری)
	۵- دولت مداخله‌گر و بی‌نظم کننده
	۶- دلالان و محترکان
	سیاست‌گذاری و حکمرانی
	۱- کیفیت سیاست‌ها و قوانین (کلان، دستوری بودن، فقدان پشتوانه کارشناسی و فقدان توافق با ذینفعان اصلی)
	۲- کیفیت و اثربخشی دولت
	۳- حاکمیت قانون
	۴- مشارکت و پاسخگویی
	۵- فساد و رانت
	۱- اثرات مثبت شامل کاهش رانت دلالی ارز و کاهش فروش آزاد نهاده توسط وارد کنندگان، توزیع کننده‌های نهاده و حتی بنگاه‌های تولید
	۲- اثرات مثبت برای دولت در صرفه‌جویی ارزی و کاهش چالش توزیع نهاده یارانه‌ای
	۳- اثرات مثبت برای تولیدکننده در زمینه آزادسازی بازار محصول و حتی صادرات مرغ در صورت تعادل بازار
	۴- اثرات منفی کاهش تولید و تأمین کالاهای ضروری مردم برای دولت
۵- اثرات منفی در زمینه سختی فرایند تولید	
۶- کاهش میزان، کیفیت و پایداری تولید در بنگاه‌های تعاونی	
۷- کاهش سطح و کیفیت زندگی مصرف‌کنندگان	

منبع. یافته‌های تحقیق

۵-۲- تشریح مدل پارادایمی

در این مدل نشان داده شده‌است که تجربه آزادسازی قیمت نهاده‌های دامی در میان تعاونی‌های تولیدی دام و طیور تجربه‌ای خاص با کنشگری خاص و رفتارهای خاص است که تحت تأثیر مجموعه‌ای از شرایط و دلایل شکل می‌گیرد. این مفهوم در ۵ دسته شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، راهبرد تقابلی، زمینه و پیامد دسته‌بندی شده‌است. تجربه یک فرایند آزادسازی ناموزون مقوله مرکزی در مدل تولید شده در نظام معنایی کنشگران تعاونی‌های تولیدی دام و طیور استان کرمانشاه است. به عبارت دیگر، در این مدل، تجربه یک فرایند آزادسازی ناموزون به‌عنوان یک کنش جمعی، در نظام معنایی فعالان حوزه تعاونی‌های تولیدی دام و طیور استان بر ساخت شده‌است. شرایط علی، شامل دلایل و انگیزه‌های تولیدکنندگان برای تجربه گونه‌ای از فرایند آزادسازی ناموزون است. مهم‌ترین دلیل و انگیزه این تجربه، احساس روند پایدار منفعت‌زدایی غیر قابل کنترل از تولید است. بسیاری از ناراحتی‌های تولیدکنندگان ناشی از نبود اطمینان نسبت به آینده فعالیت شغلی خود، غیر قابل کنترل بودن اوضاع و شرایط تولید، پایین نگهداشتن سطح تولید، ناتوانی از ایجاد تغییر در وضعیت و احساس رقابت دولت با آنهاست که به گونه‌ای چالش در فضای کسب و کار آنها احساس می‌شود. مکانیسم تقویت دلایل فرد برای کنشگری در حوزه تعاونی‌های تولیدی دام و طیور در داستان ارتباط تنگاتنگ شرایط، دلایل و زمینه‌ها با تجربه آزادسازی قیمت نهاده‌ها قابل درک است.

نمودار ۱. مدل پارادایمی تجربه آزادسازی ناموزون در نظام معنایی کنشگران تعاونی‌های تولیدی دام و طیور استان

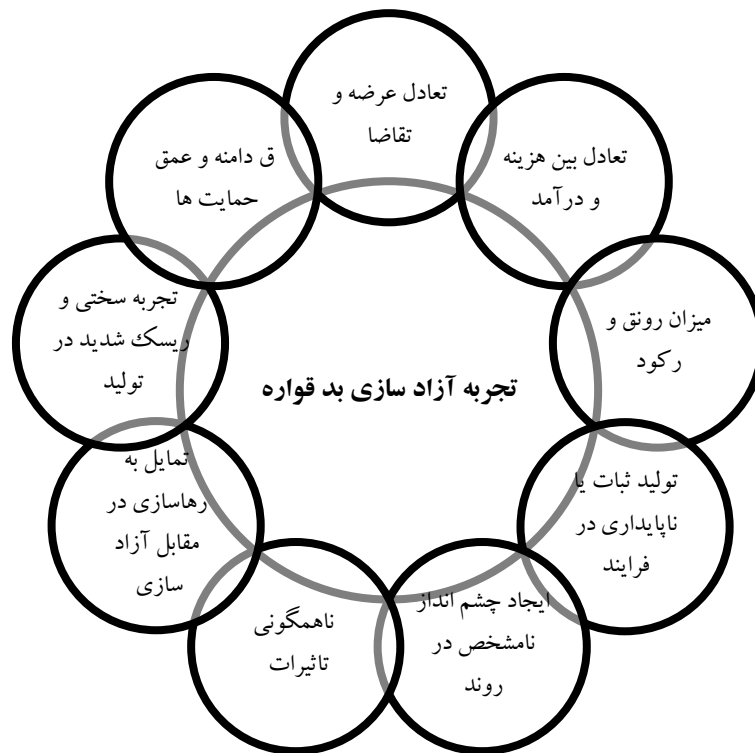
در این مدل مهم‌ترین ساختارها و شرایط مداخله‌گر در تجربه فرایند آزادسازی قیمت نهاده‌ها، در قالب مقولاتی از جمله اجرای ناهماهنگ سیاست آزادسازی، نوع بنگاه تولیدی، اندازه بنگاه، جایگاه بنگاه در زنجیره، منطقه استقرار بنگاه، دولت مداخله‌گر و بی‌نظم کننده، دلالتان و محتکران استخراج شده‌است. در کنار شرایط مداخله‌ای،

شرایط نامتعارف اقتصادی و اجتماعی و نیز تحریم و شرایط بین‌المللی تجارت به‌عنوان شرایط زمینه‌ای باعث پیچیدگی کنش و تجربه فرایند آزادسازی قیمت نهاده‌ها شده‌است. استراتژی‌های تولیدکنندگان دام و طیور برای مدیریت شرایط و عوامل پس از کدگذاری و تشکیل مقولات محوری در مقوله کلی واکنش ترکیبی روانی - عملکردی بازسازی شد. این مقوله کلی از دو خرده مقوله واکنش‌های روانی (رضایت - تردید و انتظار - نارضایتی)، واکنش‌های عملکردی (تداوم - تقلیل و سازگاری با فرایند - واگذاری و کناره‌گیری تشکیل شده‌است. پیامدهای تجربه یک فرایند آزادسازی ناموزون صرفاً معطوف به فرد تولیدکننده دام و طیور نیست بلکه طیف وسیعی از روابط و تعاملات در سطوح مختلف را در برمی‌گیرد. پیامدها در دو عرصه پیامدهای مثبت و پیامدهای منفی بازسازی شده‌است. درحالی که آزادسازی قیمت نهاده‌های دامی دارای آثار مثبتی همچون کاهش رانت، افزایش صرفه جویی ارزی و کاهش هزینه و چالش توزیع نهاده یارانه‌ای برای دولت و نیز دارای اثر مثبت برای تولیدکنندگان در زمینه آزادسازی بازار محصول و حتی صادرات مرغ در صورت تعادل بازار داشته‌است اما آثار منفی نیز در بر داشته‌است از جمله کاهش تولید و تأمین کالاهای ضروری مردم برای دولت، آثار منفی در زمینه سختی فرایند تولید، کاهش میزان، کیفیت و پایداری تولید در بنگاه‌های تعاونی، و در نهایت کاهش سطح و کیفیت زندگی مصرف‌کنندگان.

۵-۲-۱- فرایند تجربه آزادسازی قیمت نهاده‌های دامی در جریان کسب و کارهای کنشگران

دام و طیور

مهم‌ترین واقعیت کشف شده در فرایند واکاوی ذهنیت کنشگران تعاونی‌های تولیدی دام و طیور تجربه آزادسازی است. این تجربه در قالب مقوله محوری تجربه آزادسازی ناموزون نام‌گذاری شد و خرده مقولات آن در قالب ۱۱ بعد بر ساخت شد که عبارت‌اند از: ۱- تعادل عرضه و تقاضا ۲- تعادل بین هزینه و درآمد ۳- میزان رونق و رکود ۴- ثبات در فرایند آزادسازی ۵- وضوح چشم‌انداز ۶- انسجام تأثیرات ۷- کیفیت آزادسازی ۸- تجربه ریسک در تولید ۹- تجربه سختی در تولید ۱۰- گستره و دامنه حمایت و ۱۱- عمق حمایت‌ها.

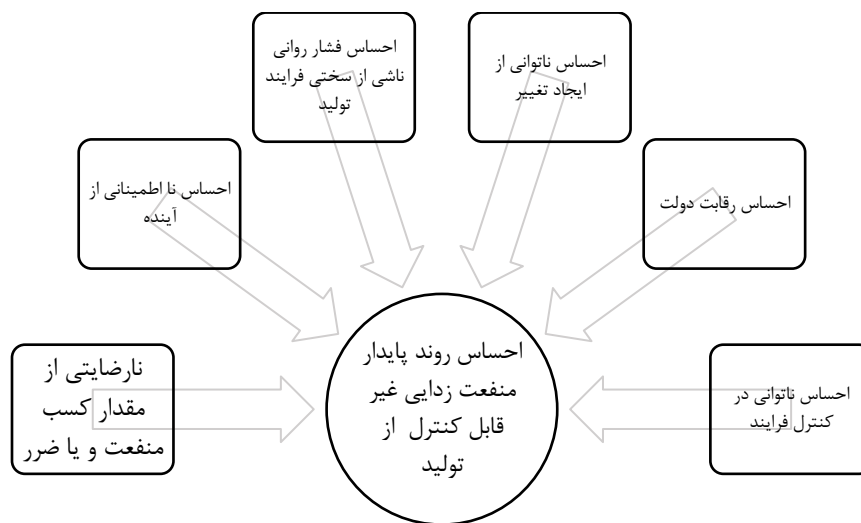

نمودار ۲. ابعاد مفهوم تجربه آزادسازی ناموزون

۵-۲-۲- رویدادهای مهم در شکل‌گیری پدیده محوری

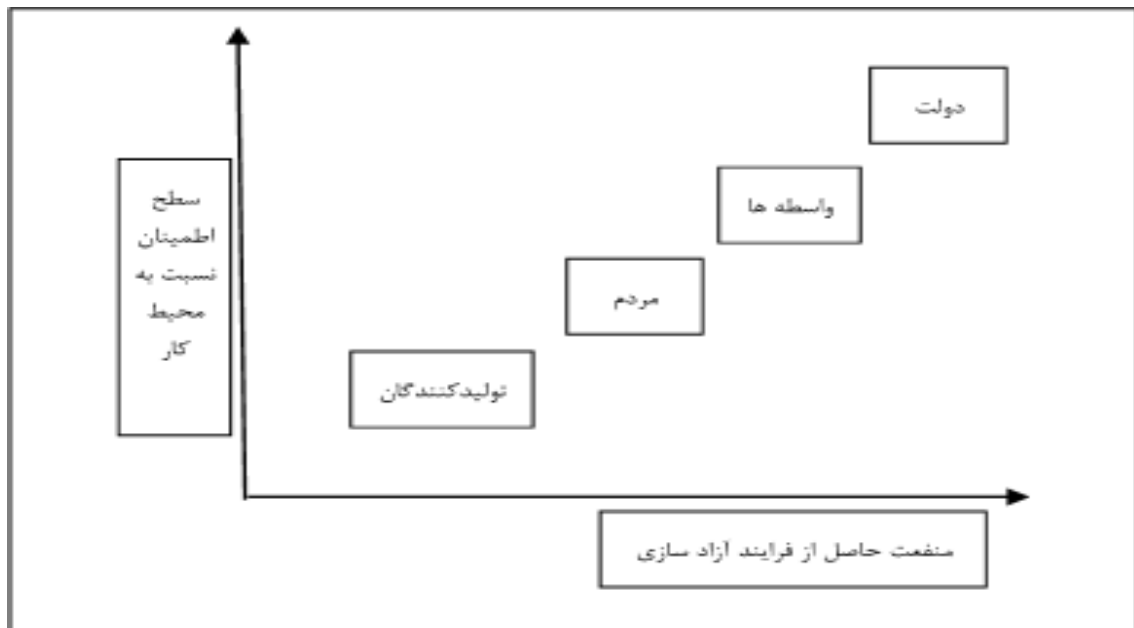
احساس روند پایدار منفعت‌زدایی غیر قابل کنترل از تولید و همچنین احساس نااطمینانی نسبت به آینده مهم‌ترین رویدادهای شکل دهنده تجربه آزادسازی ناموزون هستند. احساس روند پایدار منفعت‌زدایی غیر قابل کنترل از تولید شامل خرده مقوله‌هایی از جمله احساس نااطمینانی از آینده، احساس ناتوانی در کنترل فرایند، نارضایتی از مقدار کسب منفعت و یا ضرر، احساس فشار روانی ناشی از سختی فرایند تولید، احساس ناتوانی از ایجاد تغییر و احساس رقابت دولت با تولیدکنندگان است. روند شکل گرفتن این احساسات در فرایند اجرای سیاست آزادسازی قیمت نهاده‌ها از احساس نااطمینانی از آینده شروع می‌شود زیرا تجربه به آنها نشان داده است که دولت یک برنامه جامع و کاملی را همراه با پیش‌بینی مخاطرات احتمالی و در نظر گرفتن حمایت‌های جبرانی مورد نیاز به اجرا درنیاورده است و هیچ برنامه‌ای برای اصلاح نواقص اجرای سیاست نیز ندارد. در نتیجه شرایط آینده کسب و کار آنها بسیار مبهم و تیره و تار به نظر می‌رسد. احساس نااطمینانی نسبت به آینده با این احساس که تولیدکننده عاملیت و تأثیرگذاری خود را از دست داده و قادر نیست عوامل تولید را در کنترل بگیرد استمرار می‌یابد و بدنبال آن احساسی از نارضایتی در فعالان تعاونی‌های تولیدی دام و طیور به دلیل مقدار سود و زیان حاصل از فعالیت‌هایشان شکل می‌گیرد. همه این موارد باعث می‌شود فشار روانی شدیدی بر آنها وارد شود که توأم با احساس فشار ناشی از سختی فرایند تولید و احساس ناتوانی از ایجاد تغییر و در نهایت نوعی حس تقابل با دولت در آنها شکل می‌گیرد. دولت به دلیل برخورداری از اهرم‌های مالی، پولی و قانون‌گذاری و با ایجاد محدودیت در قیمت‌گذاری تولیدات

دام و طیور به نوعی عمل می کند که احساس بی قدرتی و شکست خوردن در یک رقابت نابرابر یا به تعبیری احساس روند پایدار منفعت زدایی غیر قابل کنترل از تولید را در فعالان بازار دام و طیور به وجود می آورد. هرچند فعالان تعاونی های تولیدی دام و طیور می دانند منشأ مشکلات در کجاست و به چه موضوعاتی بر می گردد اما توانایی ایجاد تغییر را ندارند زیرا عوامل در سطح کلان جریان دارند. سیاست های دولت، نرخ ارز، قدرت خرید مردم و وضعیت بازار هیچکدام از حوزه هایی نیستند که تولید کنندگان بتوانند تغییری در آنها ایجاد کنند و این موضوع برانگیزه های آنان برای فعالیت و تولید اثر می گذارد. مجموع این موارد تولید کنندگان را به آنجا می رساند که احساس کنند دولت رقیب آنهاست. به عبارت دیگر، این احساس در آنها شکل می گیرد که دولت به فکر تولید کنندگان نبوده و صرفاً اهداف خود را در زمینه کنترل بودجه و رضایت مردم دنبال می کند.

نمودار ۳. ابعاد مفهوم احساس روند پایدار منفعت زدایی غیر قابل کنترل از تولید

در نمودار ۴ رابطه بین سطح امنیت نسبت به شرایط و محیط کار و اطمینان از شرایط و منفعت حاصل از اجرای سیاست آزادسازی آمده است و نشان می دهد که دولت از اجرای سیاست آزادسازی هم بیشترین منفعت را می برد و هم از بیشترین سطح اطمینان نسبت به مدیریت محیط کار خود برخوردار است، در حالی که از میان ذی مدخلان حوزه اقتصادی، این تولید کنندگان دام و طیور هستند که کمترین منفعت را از اجرای سیاست آزادسازی برده و نیز دارای پایین ترین سطح اطمینان نسبت به آینده کسب و کار خود هستند.

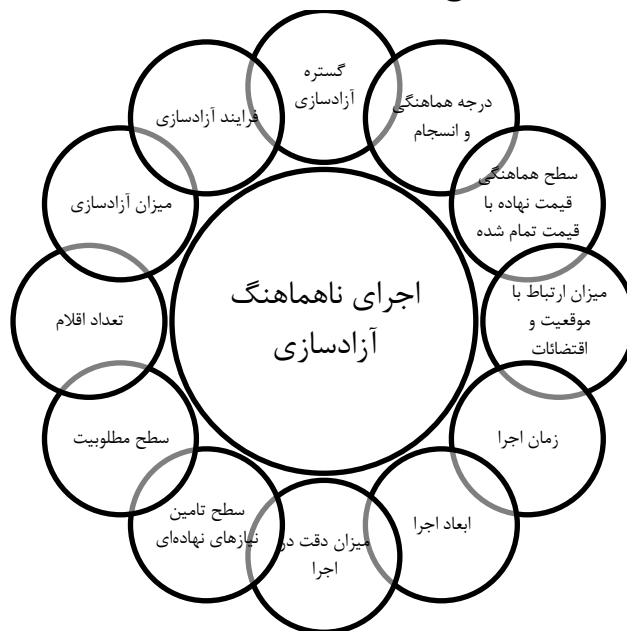

نمودار ۴. رابطه سطح امنیت و اطمینان از شرایط و منفعت حاصل از اجرای آزادسازی

۵-۲-۳- عوامل اصلی مداخله‌گر در شکل‌دهی به پدیده محوری

۵-۲-۳-۱- اجرای ناهماهنگ سیاست آزادسازی

اجرای ناهماهنگ سیاست آزادسازی به‌عنوان یکی از عوامل مداخله‌گر حاصل مقولات فرعی از جمله وقایع مرتبط با تعداد اقلام، میزان آزادسازی، فرایند آزادسازی، گستره آزادسازی، درجه هماهنگی و انسجام، سطح هماهنگی قیمت نهاده با قیمت تمام شده، میزان ارتباط با موقعیت و اقتضانات، زمان اجرا، ابعاد اجرا، میزان دقت در اجرا، سطح تأمین نیازهای نهاده‌ای و سطح مطلوبیت است.

نمودار ۵. ابعاد مفهوم اجرای ناهماهنگ آزادسازی

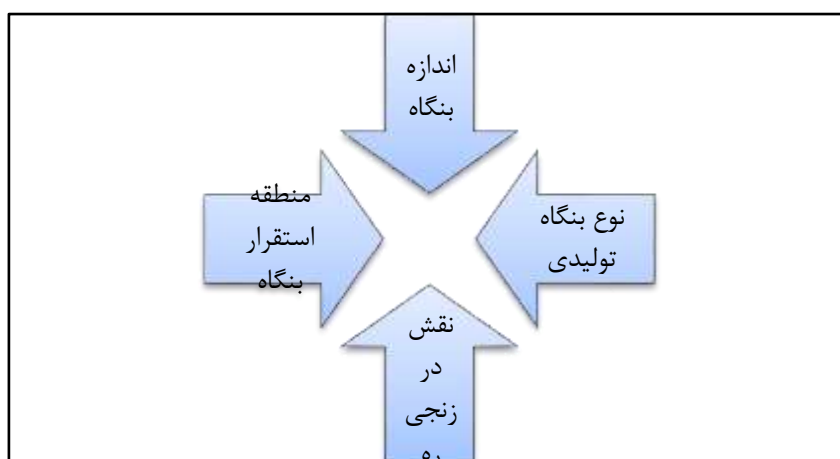
۵-۲-۳-۲- ساختار و گونه‌شناسی بنگاه‌های تولیدی دام و طیور

ساختار و تیپولوژی بنگاه‌های تولیدی دام و طیور دارای ابعادی چون نوع بنگاه تولیدی، اندازه بنگاه، نقش در زنجیره و منطقه استقرار بنگاه بوده منعکس کننده شکل‌گیری تجاربی متفاوت در فعالان تعاونی‌های تولیدی دام و طیور برحسب خصوصیات آنهاست. بطور مثال، از بعد نوع بنگاه، فعالان شاغل در دامداری‌ها در شرایط افزایش قیمت تمام شده محصولات خود در حالی که بازار کشتش قیمتی لازم را ندارد به صادرات محصولات خود فکر می‌کنند. اما صادرات دام تابع شرایطی است که غالب دامداری‌ها از آن محروم‌اند. از جمله این شرایط، یکی میزان تولید است. اما در رابطه با مرغداری‌ها، شرط اصلی صادرات آمادگی و تجهیز کشتارگاه‌هاست. کشتارگاه‌ها هرچند ارتباط مستقیمی با نرخ ارز و قیمت نهاده‌ها ندارند اما از آنجا که فعالیت آنها مستقیماً تحت تأثیر فعالیت بنگاه‌های تولیدی دام و طیور است از اجرای سیاست آزادسازی تأثیر می‌پذیرند.

واحدهای تولیدی برحسب اندازه خود که کوچک، متوسط یا بزرگ باشند تجارب متفاوتی در ارتباط با اجرای سیاست آزادسازی قیمت نهاده‌ها به دست می‌آورند. به‌طور مثال، تعاونی‌های تولیدی کوچک در مواجهه با شوک‌ها و بحران‌ها آسیب‌پذیرتر از واحدهای تولیدی بزرگ هستند، زیرا از یک طرف مشکلات واحدهای تولیدی بزرگ بهتر دیده شده و برای آن چاره‌اندیشی می‌گردد و از سوی دیگر، خود واحدهای بزرگ از توان مالی و عملیاتی بالاتری نسبت به واحدهای کوچک برخوردارند.

نقش تعاونی‌ها در زنجیره تولید دام و طیور نیز به‌عنوان یک عامل مداخله‌گر در شکل‌گیری تجربه آزادسازی ناموزون تأثیرگذار است، به این ترتیب که تأمین کنندگان نهاده‌ها با اجرای سیاست آزادسازی با کمبود تقاضا و کاهش فروش مواجه شده و در نتیجه مجبور به تعدیل نیروی انسانی شده‌اند. تولیدکنندگان دام با افزایش قیمت نهاده‌ها قادر به تأمین خوراک دام خود نبوده و مجبور به کشتار آنها شده‌اند.

بنگاه‌های تولیدی برحسب منطقه استقرار خود در شهر، روستا یا سیار بودن (عشایری) نیز وضعیت‌های متفاوتی را تجربه می‌کنند. تعاونی‌های تولیدی روستایی با توجه به دسترسی‌های بیشتری که به محصولات کشاورزی و منابع مالی تکمیلی (غیر از دام) دارند از وضعیت مناسب‌تری نسبت به تعاونی‌های عشایری برخوردارند.

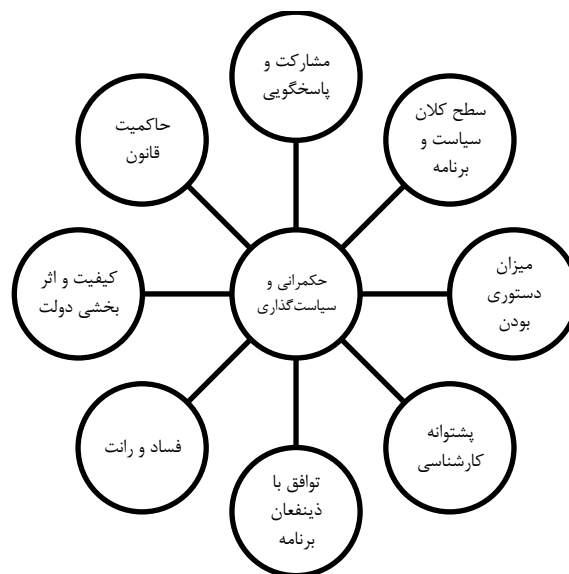

نمودار ۶. ابعاد ساختار و تیپولوژی بنگاه‌های تعاونی تولیدی دام و طیور

۵-۲-۳-۳- حکمرانی و سیاست‌گذاری

مفهوم حکمرانی و سیاست‌گذاری به‌عنوان یکی از شرایط مداخله‌گر در شکل‌گیری تجربه آزادسازی ناموزون در پژوهش حاضر با ابعاد سطح کلان سیاست و برنامه، میزان دستوری بودن، پشتوانه کارشناسی، توافق با ذینفعان برنامه، کیفیت و اثربخشی دولت، حاکمیت قانون، مشارکت و پاسخگویی و فساد و رانت مشخص می‌گردد. حکمرانی و سیاست‌گذاری در کشور در سطح کلان صورت می‌گیرد و برنامه‌ها به‌صورت متمرکز پیاده می‌شوند. در چنین فضایی رویکردهای سرمایه‌دارانه به راحتی می‌توانند در سیاست‌گذاری اقتصادی کشور سیطره یافته و به تعقیب منافع سرمایه‌داران در فرایند حکمرانی بپردازند که از قبل آن شرایطی به‌وجود می‌آید که بسیاری از حوزه‌های تولیدی از جمله حوزه تعاونی‌های تولیدی دام و طیور دچار آسیب می‌شوند. می‌توان گفت تجربه آزادسازی ناموزون در وضعیتی شکل می‌گیرد که حکمرانی و سیاست‌گذاری در سطح کلان جریان دارد و رویکردهایی غلبه یافته که در جهت آسیب زدن به تولیدات داخلی عمل می‌کند.

نمودار ۷. بر ساخت ابعاد مفهوم حکمرانی و سیاست‌گذاری

۵-۲-۴- استراتژی‌های کنشی تعاونی‌های تولیدی دام و طیور

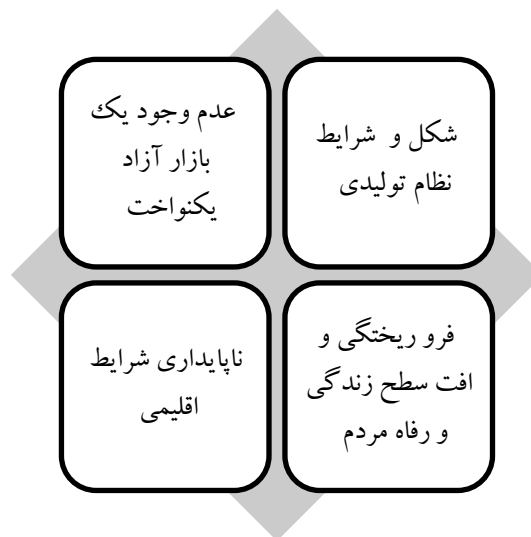
واکنش‌های فعالان تعاونی‌های تولیدی دام و طیور برای مدیریت شرایط شکل‌دهنده تجربه آزادسازی ناموزون نتیجه تعامل بین محیط سخت سیاست‌ها و قوانین از یک سو و تحلیل‌های فردی راجع به سود و زیان از سوی دیگر است؛ کنشگران براساس اهداف خود راه‌هایی را در پیش می‌گیرند و واکنش‌هایی انجام می‌دهند. استراتژی‌های تعاونی‌های تولیدی دام و طیور در مقوله کلی واکنش ترکیبی روانی- عملکردی بازسازی شده‌است. این مقوله از دو خرده مقوله شامل واکنش‌های روانی (رضایت- تردید و انتظار- نارضایتی)، واکنش‌های عملکردی (شامل

تداوم، تقلیل و سازگاری با فرایند تولید، واگذاری و کناره‌گیری مثل تغییر ماهیت تولید، تعطیلی و خروج تشکیل شده‌است.

۵-۲-۵- زمینه‌ها و بسترهای شکل‌دهنده به پدیده محوری

مجموعه داده‌های مرتبط با زمینه‌ها و بسترهای شکل‌دهنده به تجربه فرایند آزادسازی ناموزون در مفهوم کلی «شرایط نامتعارف اقتصادی و اجتماعی» برساخت شده‌است. این مفهوم متشکل از خرده مقوله‌های شکل و شرایط نظام تولیدی، عدم وجود یک بازار آزاد یکنواخت، فروریختگی و افت سطح زندگی و رفاه مردم و در نهایت ناپایداری شرایط اقلیمی است.

- ۱- شرایط نظام تولیدی: نظام تولیدی در حوزه تعاونی‌های تولیدی دام و طیور استان بیشتر مبتنی بر تجربه و پیشینه آشنایی با این حوزه کسب و کار و کمتر مبتنی بر تخصص، تحصیلات و دانش فنی است.
- ۲- نبود یک بازار آزاد با ثبات
- ۳- افت سطح زندگی و رفاه مردم
- ۴- ناپایداری شرایط اقلیمی

نمودار ۸. ابعاد مفهوم شرایط نامتعارف اقتصادی و اجتماعی

۵-۲-۶- پیامدهای شکل‌گیری تجربه آزادسازی ناموزون کدام‌اند؟

تجربه آزادسازی ناموزون پیامدهای ترکیبی و پیچیده‌ای در بر دارد که گستره آن شامل اثرات مثبت و منفی اما بیشتر منفی است. اجزاء اصلی اثرات مثبت تا حد زیادی برای دولت و به‌طور جزئی متوجه پایداری تولید است. اما اثرات منفی کلاً در حوزه اشتغال و زندگی تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان است. کاهش رانت: پیش از اجرای سیاست آزادسازی سوء استفاده از ارز ترجیحی نهاده‌های دامی به اشکال مختلف جریان داشت از جمله قاچاق نهاده‌ها به کشورهای مجاور و فروش نهاده‌ها در بازار آزاد توسط دامداران و دلانان صرفه‌جویی ارزی: در شرایط تحریمی و کمبود ارز اجرای این سیاست کمک بزرگی به دولت محسوب می‌شود.

تولید رقابتی: در گذشته تخصیص ارز به نهاده‌ها و در دسترس بودن نهاده ارزان قیمت زمینه را برای دلالت و حتی تولیدکنندگان متخلف فراهم می‌کرد تا سودهای کلانی را بدون ارتباط با میزان تولید خود رقم بزنند. اما پس از اجرای سیاست آزادسازی تاحدی شرایط برای رقابتی شدن بازار فراهم شده است.

کاهش تولید و تأمین کالاهای ضروری مردم برای دولت: بر اثر اجرای سیاست آزادسازی بسیاری از واحدهای تعاونی تولیدی دام و طیور تعطیل شدند یا ظرفیت تولید خود را کاهش دادند. این موضوع باعث کمبود تولیدات دام و طیور و ایجاد چالش برای دولت در زمینه تأمین کالاهای اساسی از جمله گوشت و مرغ گردید. **سختی فرایند تولید:** تجربه آزادسازی ناموزون باعث شد فرایند تولید به سختی دنبال شود. سختی و فشار بر تولیدکننده در مراحل مختلف از خرید نهاده‌ها گرفته تا تهیه دارو و مکمل‌ها، نگهداری نیروی انسانی، آب و انرژی و نهایتاً فروش محصولات وجود دارد.

میزان و ثبات تولید: از جمله پیامدهای تجربه آزادسازی ناموزون کاهش میزان، کیفیت و پایداری تولید در واحدهای تعاونی تولید و تضعیف این واحدها به دلیل از دست دادن نقدینگی آنها برای پوشش هزینه‌های تولید در دوران پس از آزادسازی است.

سطح و کیفیت زندگی مصرف‌کنندگان: تجربه آزادسازی ناموزون باعث بیکاری تعداد زیادی از کارگران واحدهای تعاونی تولیدی دام و طیور شده است. بیکاری این کارگران در کنار پیامدهای مستقیم و غیرمستقیم آزادسازی حذف ارز ترجیحی از کالاهای اساسی که کیفیت زندگی عموم شهروندان را کاهش داد باعث شده است خانواده‌های این افراد در وضعیت بسیار سخت معیشتی قرار گیرند.

۵-۳- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مهم‌ترین هدف این پژوهش درک موقعیت و شرایط تعاونی‌های تولیدی دام و طیور استان پس از اجرای سیاست آزادسازی قیمت نهاده‌های دامی است. در یافته‌های پژوهش، آزادسازی قیمت نهاده‌ها یک تجربه آزادسازی ناموزون است که در فضای کسب و کار استان در زمینه‌ای پیچیده و متناقض شکل می‌گیرد. از آن‌رو ناموزون است که تعاونی‌های تولیدی دام و طیور در این تجربه شرایط نامعمول و ناخوشایندی را ادراک می‌کنند مانند برهم خوردن تعادل عرضه و تقاضا، برهم خوردن تعادل بین هزینه و درآمد، کاهش رونق و افزایش رکود، کاهش ثبات در فرایند آزادسازی، کاهش وضوح چشم‌انداز، کاهش انسجام تأثیرات، کیفیت پایین آزادسازی، تجربه ریسک در تولید، تجربه سختی در تولید، کاهش گستره و دامنه حمایت و کاهش عمق حمایت‌ها از سوی دولت. پیامد این تجربه در سطح فردی از دست رفتن امنیت شغلی، تبدیل افراد به فرد حاشیه‌نشین و نارضایتی از وضعیت کسب و کار و فعالیت اقتصادی است که به تدریج به نارضایتی از سایر جنبه‌های زندگی نیز سرایت می‌کند. در سطح بنگاه تولیدی، پیامدهای شامل کاهش تولید، افزایش قیمت تولیدات و کاهش حاشیه سود و در موارد زیادی ضرر بنگاه است. در سطح جامعه نیز تجربه آزادسازی ناموزون پیامدهایی همچون تبدیل کشور به واردکننده فرآورده‌های دامی، کاهش سطح زندگی مردم و کاهش سطح تولید و کندی رشد اقتصادی می‌شود.

لذا در جهت بهبود شرایط و تقویت موضوع استراتژی‌های ذیل پیشنهاد می‌گردد:

● **اصلاح شیوه تولید و ایجاد بنگاههای دوزیست:** حمایت از شیوه تولید دوگانه سنتی - مدرن (زیست دوگانه) برای مدیریت تأمین نهاده، تولید نژاد بومی و مقاوم و پایدار، حمایت و تسهیل شکل‌گیری بنگاه‌های دوزیست و مقاوم (استفاده از نژاد بومی - علم و تجربه بومی - بزرگ‌سایز - با تغذیه دوگانه و ...) از طریق ایجاد بنگاه‌های جدید دوزیست، ترکیب و یکی کردن بنگاه‌های موجود و استفاده از زمین‌های - کشاورزی موجود برای تولید نهاده‌ها ...)

● **توانمندسازی بنگاه‌ها:** از طریق آموزش دانش و فناوری به مدیران، تشکیل شبکه مثلث با سه ضلع مدیران بنگاه‌های تولیدی و نخبگان محلی، کارشناسان فنی و تخصصی، جامعه علمی در قالب شبکه‌های مجازی یا کانون‌های تسهیل‌گری

● **کمک و تسهیل و مشارکت فعال در مهندسی مجدد و تجدید ساختار بنگاه‌ها** (ایجاد و ترکیب افقی و عمودی تشکیل بنگاه‌های بزرگ از بنگاه‌های خرد و تکمیل زنجیره)

● **سیاست‌های پشتیبان و حمایتی داخل محور:** از طریق استفاده بهینه از تسهیلات مالی و اعتباری - اعطای یارانه انرژی و خدمات از طریق مصرف - تشکیل مؤسسه خدمات اورژانس کسب و کار - یارانه دستمزد و ..

● **بهبود شرایط محیط:** از طریق سیاست‌هایی مانند حمایت از شکل‌گیری بازار باثبات و آزادتر و تسهیل تجارت آزاد - ارتقای سطح زندگی، رفاه مردم برای افزایش تقاضا - مدیریت بهینه منابع آب و گسترش تولید نهاده‌های - ایجاد ثبات اقتصادی

● **محلی کردن بخشی از سیاست‌گذاری و اجرای برنامه‌ها:** تشکیل یک واحد یا مؤسسه پایش و اورژانس و مشاوره تولید در کنار مدیریت تعاون و رفاه .... با مشارکت نظام مهندسی و جهاد کشاورزی و ... برای آموزش و توانمندسازی تولیدکنندگان

تقدیر و تشکر:

این مقاله حاصل یک طرح پژوهشی است که با حمایت مالی اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی انجام شده است. بدین وسیله از مدیر کل محترم وقت، جناب آقای مختار احمدی و رئیس اداره توسعه تعاونی‌ها، جناب آقای جلال الفتی قدردانی می‌گردد.

فهرست منابع

- احمدوند، محمد رحیم (۱۳۹۲)، «واکاوی عملکرد خصوصی‌سازی در ایران»، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۱(۲): ۱۸۲-۱۴۳.
- افشار، زین العابدین (۱۳۹۹)، *بررسی جامعه‌شناختی علل ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه‌های ضد فساد در ایران بعد از انقلاب*، تهران: کتاب راهبرد.
- اوندا (۱۴۰۰ الف)، «چالش‌های بودجه ۱۴۰۱ در حوزه تأمین و تولید کالاهای اساسی»، گروه مطالعات و پژوهش‌های اتحادیه واردکنندگان نهاده‌های دام و طیور ایران <http://www.irnavanda.com>
- اوندا (۱۴۰۰ ب)، «تحولات بازار داخلی نهاده‌های دام و طیور در ده ساله اخیر»، گروه مطالعات و پژوهش‌های اتحادیه واردکنندگان نهاده‌های دام و طیور ایران <http://www.irnavanda.com>
- پایگاه خبری صنعت مرغداری و دامپروری (ITPNews) <https://www.itpnews.com>
- پایگاه اطلاع‌رسانی دولت (۱۴۰۱). *تداوم حمایت‌ها به تناسب سیاست‌های اصلاح یارانه‌ای کشور؛ سیاست قطعی دولت* <https://dolat.ir/detail/386290>
- بار، رمون (۱۳۶۸)، *اقتصاد سیاسی، ترجمه منوچهر فرهنگ، جلد اول*، تهران: سروش.
- حجی پور، محمد؛ جوان، فرهاد (۱۳۹۹)، «اقتصاد سیاسی افول دامداری در ایران»، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۹(۱): ۲۱۸-۱۹۲.
- حسین زاده، جواد؛ رشیدقلم، معصومه (۱۳۹۶)، «تأثیر تغییر نرخ ارز بر قیمت نهاده‌های اصلی دام و طیور»، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۲(۴۸): ۸-۱.
- زیرک، معصومه (۱۳۹۲)، «تحلیل وضعیت پرداخت یارانه‌ها در ایران با تأکید بر آسیب‌شناسی سیاست‌های دولت در راستای اصلاح نظام پرداخت یارانه‌ها»، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۱(۱): ۱۲۰-۹۷.
- سرابی، زری؛ انصادی، وحیده؛ سلامی، حبیب‌الله؛ حسینی، سید صفدر (۱۳۹۹)، «تحلیل اثر افزایش نرخ ارز بر قیمت تمام شده محصولات کشاورزی»، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی، ۳۴(۲): ۲۲۱-۲۰۱.
- شریف زاده، محمد جواد (۱۴۰۰)، «مفهوم‌شناسی دولت مردمی»، سخنرانی افتتاحیه همایش مردمی‌سازی اقتصاد و اقتصاد مقاومتی، پژوهشکده مطالعات علوم اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- شیرعلی، اسماعیل (۱۴۰۱)، «مفهوم‌شناسی مردمی‌سازی حکمرانی»، سومین همایش ملی و اولین همایش بین‌المللی حکمرانی متعالی، تهران.
- طاهری‌ریکنده، عمران؛ شعبانزاده‌خوشرودی، مهدی (۱۴۰۰)، «یارانه ارز ترجیحی و تأثیر آن بر کنترل قیمت کالاهای اساسی (مطالعه موردی: بازار گوشت مرغ ایران)»، فصلنامه علمی مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ۱۰(۴۰): ۳۱۱-۲۸۱.
- عبدی، بیژن؛ کهن هوش نژاد، روح اله (۱۳۹۵)، «نقش اقتصاد تعاونی در تحقق الزامات اقتصاد مقاومتی»، فصلنامه تعاون و کشاورزی، ۵(۱۷): ۱۷۴-۱۴۵.

- عرب اسدی، حسین؛ احمدی، سیدعلی اکبر؛ بنافی، مسعود (۱۳۹۲)، «تبیین سیاست‌های شکل‌گیری نظام اداره فرهنگ کشور با تکیه بر راهبرد مردمی‌سازی»، فصلنامه اسلام و مطالعات اجتماعی، ۱(۳): ۲-۳۸.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: شورای نگهبان.
- کریمی، فرزاد؛ زاهدی کیوان، مهدی (۱۳۸۹)، «تعیین الگوی بهینه تخصیص یارانه‌های بخش کشاورزی به مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان (رهیافت: تحلیل سلسله مراتبی بازه‌ای)»، مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، سال دوم، شماره ۴، ۹۹-۱۲۵.
- مرکز آموزش مدیریت دولتی (۱۳۹۰)، «درسنامه آشنایی با نظام هدفمند کردن یارانه‌ها»، تهران: محبوب.
- بی‌نا (۱۳۹۲)، هدفمند کردن یارانه‌ها و پی‌آمدهای آن (ارائه و جمع بندی مطالب منتشر شده در متون علمی و رسانه‌ها)، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری.
- نجفی، بهاء‌الدین؛ شوشتریان، آشان (۱۳۸۳)، «هدفمندسازی یارانه‌ها و حذف ناامنی غذایی: مطالعه موردی ارسنجان»، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، ۳۱(۳): ۱۵۱-۱۲۷.
- نمازی، حسین (۱۳۸۷)، «نظام‌های اقتصادی»، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- نوفرستی، محمد؛ جلولی، مهدی (۱۳۸۹)، «بررسی اثر حذف یارانه‌های کالاهای اساسی بر متغیرهای عمده اقتصاد کلان در چارچوب یک الگوی اقتصاد سنجی کلان ساختاری»، مجله اقتصاد دانشگاه شهید بهشتی، ۱(۱): ۸۱-۱۰۵.
- یوسفی، احمدعلی (۱۳۹۱)، «بررسی تطبیقی اقتصاد تعاونی، سرمایه‌داری و اسلامی»، ماهنامه علمی تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران، سال یازدهم، شماره ۶۸، صص ۱۷۰-۱۸۱.

Akbay, C., & Bilgiç, A. (2023). **The Effects of Subsidies on the Profitability of Dairy Cattle Farming in Türkiye**. KSU J. Agric Nat 26 (4), 888-901. <https://doi.org/10.18016/ksutarimdogavi.1214182>

Bensaha A, Bensaha H and Bensaha L (2023). **A new reading of the animal production subsidy program for the Saharan regions: Opportunities and constraints**. Online J. Anim. Feed Res., 13(4): 313-320. DOI: <https://dx.doi.org/10.51227/ojaf.2023.46>

Cassou. E (2018). **“The greening of farm support programs: international experiences with agricultural subsidy reform”**. World Bank.

Chandel. B., Priyanka L & Kumari, B. (2019). **“Livestock production systems, subsidies and its implications: An investigation through review of literature”**. Indian Dairy Association, 72(2):121-128.

Matthews, A., Soldi, R. (2019). **“Evaluation of the impact of the current CAP on the agriculture of developing countries”**. European Union, Committee of the Regions.

Raihan, S. (2012). **“Economic Reforms and Agriculture in Bangladesh, Assessment of Impacts using Economy-wide Simulation Models”**. International Labour Organization; ILO Country Office for Bangladesh. – Dhaka.

Starmer, E., Witteman, A., Wise, T.A. (2006). **“Feeding the Factory Farm: Implicit Subsidies to the Broiler Chicken Industry”**. Global Development and Environment Institute, Tufts University.

Trnková, G., Malá, Z. Vasilenko, A. (2012). “**Analysis of the Effects of Subsidies on the Economic Behavior of Agricultural Businesses Focusing on Animal Production**”. Agris on-line Papers in Economics and Informatics. IV: 115-126.

UK Department for Environment, Food& Rural Affairs (2018). “**Moving away from Direct Payments: Agriculture Bill: nalysis of the impacts of removing Direct Payments**”. Government Statistical Service.